

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

FONDAS NR. 163 (SA)

KAUNO PILIES TEISMAS

КОВЕНСКИЙ ГРОДСКИЙ СУД

**PILIES TEISMO TVIRTINAMŲJŲ, EINAMŲJŲ REIKALŲ AKTŲ
IR DEKRETŲ KNYGŲ; TVIRTINAMŲJŲ, EINAMŲJŲ REIKALŲ
AKTŲ IR DEKRETŲ PROTOKOLŲ APYRAŠAS NR. 1**

CHRONOLOGINĖS RIBOS: 1659-1809 m.

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS**PAŽYMA APIE KAUNO PILIES TEISMO FONDA NR. 163 (SA)**

2007-04-12 Nr. A7-11

Vilnius

I. INFORMACIJA APIE FONDO SUDARYTOJĄ

Pilies teismai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau - LDK) atsirado po 1564-1566 m. teisminės-administracinės reformos. 1564 m. Bielsko seimo nutarimai ir 1566 m. priimtas II Lietuvos Statutas sudarė naujo LDK administracinio suskirstymo pagrindus. Pagal šį naują teritorinį padalijimą Kauno pavietas priklausė Trakų vaivadijai. Į šios vaivadijos sudėtį įėjo taip pat Trakų, Gardino ir Upytės pavietai. II Lietuvos Statutas tiksliai padalijo pavietų pilies, žemės ir pakamario teismų kompetenciją.

Pilies teismas buvo pirma instancija, nagrinėjusi bajorų baudžiamąsias bylas. Pagal Lietuvos Statutą jai priklausė bylos dėl bajorų dvarų užpuolimų, bažnyčių nuniokojimų, išžagimų, apiplėšimų, vagysčių, sukčiavimo, dokumentų klastojimo, padegimų, burtų arba kerėjimo, bajoro sužeidimo arba nužudymo, taip pat kiti sunkūs kriminaliniai nusikaltimai. Pabėgusių valstiečių ir tarnų bylos, pagal bajoro valią buvo nagrinėjamos tiek pilies, tiek ir žemės teisme.¹

Pilies teismo jurisdikcijai priklausė visi paviete gyvenantys ar žemę turintys bajorai. Tai nebuvo pastoviai veikianti įstaiga, todėl pilies teismas bylų spręsti rinkdavosi kas mėnesį pavieto centre. Jo sesijos vadinosi gudiškai „почки“ arba lotyniškai „kadencia“. Sesijos turėjo prasidėti kiekvieno mėnesio pirmą dieną ir trukti dvi savaites.

Pilies teismas buvo vienintelė institucija paviete, kurio pareigūnai buvo nerenkami, o skiriami. Jam vadovavo karaliaus skiriamas pavieto seniūnas, o vaivadijos centre - vaivada, kuris čia vykdė seniūno funkcijas. Vaivados ir pilies teismo seniūnai, skiriami iš aukštesnių bajorijos sluoksnių ir būdami užimti kitais svarbiais valstybės reikalais, nevisada turėjo laiko dalyvauti teismo posėdžiuose. Todėl jie įstatymo buvo įpareigoti patys sudaryti pilies teismą - savo nuožiūra paskirti savo vietininką (paseniūnį), pilies teisėją ir raštininką.² Iš pilies teismo pareigūnų nebuvo reikalaujama specialaus mokslo ar pasirengimo. Užteko to, kad jie gyventų tame paviete, būtų bajorai, LDK piliečiai, garbingi žmonės, išmaną teisę ir moką gudišką kanceliarijos raštą.

Pilies teismas buvo kolegialus. Jame bylas nagrinėjo ir sprendė visi trys teismo nariai kartu: seniūnas arba jo pavaduotojas paseniūnis, pilies teisėjas ir raštininkas. Vienam iš jų susirgus, arba

¹ Butėnas D. *LDK valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII-XVIIIa.* - V; 1997, P.54.

² Vansevičius S. *Feodalinės Lietuvos valstybingumas po Liublino unijos* - V; 1988, P.91.

dėl kitos svarbios priežasties negalint atvykti, teismo sesija neįvykdavo.³ Teisėjas trys kartus neatvykęs į teismo posėdį, netekdavo savo pareigų. Pilies teismo pareigūnų poelgiai galėjo būti skundžiami žemės teismui. Raštininkas tvarkė pilies teismo knygas, kurių pirmojoje dalyje buvo įrašomi įvairūs teisiniai aktai, o antrojoje dalyje – teisminis bylų nagrinėjimas. Į šias knygas buvo įrašomi ir valstybinės reikšmės dokumentai (seimo pasiuntinių instrukcijos, seimelių nutarimai, karaliaus universalai, privilegijos ir kt.). Įrašai pilies teismo knygoje turėjo tokią pat notarinę galią, kaip ir žemės teismo knygoje. Teismo pareigūnams darbe padėdavo vaznys. Jis išnešiodavo šaukimus, atlikdavo įvykio vietas apžiūrą, oficialiai patvirtindavo bylos aplinkybes, dalyvaudavo teismo posėdžiuose ir kt. Už smurtą prieš vaznį, įstatymai numatė griežtas bausmes.

Pilies teismo veiklą ir funkcijas detalčiai reglamentavo Lietuvos Statutas. Už savo darbą pilies teismo teisėjai ir pareigūnai pastovios algos negavo. Jiems mokėjo pagal Statuto nustatytus įkainius: nuo kiekvienos išnagrinėtos bylos, į knygas įrašyto dokumento ar išduoto jo nuorašo.

Pilies teismas buvo žemutinė instancija, todėl nepatenkinti jo sprendimais galėjo juos apskųsti LDK Vyriausiajam tribunolui arba karaliaus teismui.⁴ Pilies teismo nuosprendžiai dažnai būdavo labai griežti: mirties bausmė, kalėjimas, ištrėmimas (banicija), didelės piniginių baudos. Teismas turėjo savo kalėjimą ir budelį. Jo raštvedyboje XVI-XVII a. buvo vartota senoji rusų, dabar mokslinėje literatūroje dar vadinama senąja gudų arba LDK kanceliarine slavų kalba. 1697 m. lenkų kalba įteisinta kaip oficiali teismų kalba.

1792 m. pilies teismai buvo panaikinti. Atsirado vadinamieji žemininkų teismai (*ziemiańskie sądy*). Jie perėmė pilies teismų funkcijas. 1794 10 30 caro įsaku pilies teismai vėl atkurti ir įteisinti.⁵ Lietuvoje jie veikė iki 1831 m.⁶

Konkrečiai apie Kauno pilies teismo įkūrimą ir veiklą istorijos šaltiniai teikia labai mažai žinių. Šaltinių trūkumu galima paaiškinti ir tai, kad ši tema lietuvių ir užsienio istoriografijoje mažai nagrinėta.

1565-1566 m. LDK pavietų ribų nustatymo projektas numatė: „Kauno pilyje pagrindinės teismo knygos turi gulėti.“⁷ Ši nuostata lietuvių tiek Kauno žemės tiek ir pilies teismų knygas. Pagrindine Kauno pilies teismo būstine ir jo knygų saugojimo vieta tapo Kauno pilis. Šios pilies pasirinkimą lėmė tai, kad ji priklausė LDK didžiojo kunigaikščio jurisdikai. Tuo metu didžiąją dalį Kauno miesto teritorijos apėmė magistrato jurisdikcija. Kauno pilies teismo darbui buvo pritaikytas vienas iš keturių tuo metu buvusių pilies bokštų.

³ Лаппо И. *Литовский Статут 1588 года* – Kaunas, 1938, T.2. P.212.

⁴ Avižonis K. *Teisė ir teismai* // Rinktiniai raštai – V; 1994, T.4. P.168.

⁵ Рубинштейн С. *Хронологический указатель указов и правительственных распоряжений по губерниям Западной России, Белоруссии и Малороссии за 240 лет с 1652 по 1892 гг.* - Вильна, 1894, P.161; 184.

⁶ Ten pat, P.398-399.

⁷ Vilimas D. *LDK žemės teismo sistemos formavimasis (1564-1588)* – V; 2006, P.204

1655 m. pilį sugriovė į Kauną įsiveržusi rusų kariuomenė. Vėliau ji buvo dalinai atstatyta, joje tebevykdavo pilies teismo posėdžiai. Šių karų pasekmė buvo tai, kad buvo sunaikintos visos XVI-XVII a. Kauno pilies teismo knygos. XVIII a. pr. pilis vėl stipriai nukentėjo nuo švedų ir rusų užpuolimų. Ji tapo netinkama pilies teismo veiklai ir jo knygoms saugoti. XVIII a. pilies teismui patalpos buvo nuomojamos Kauno mieste.

1831 m. caro valdžiai panaikinus Kauno pilies ir žemės teismus, jų bylos perėjo Kauno apskrities teismo žinion.

II. DOKUMENTŲ SUTVARKYMAS

Bendrosios žinios apie fondo dokumentus

1852 m. caro įsaku buvo įsteigtas Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas, kurio direktoriumi tapo Nikita Gorbačevskis. Jame turėjo būti sukaupti visi LDK veikusių įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m. Per keletą metų Kauno apskrities teismas perdavė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui 171 bylą.⁸ Prasidėjo aktyvus ir kruopštaus dokumentų mokslinio-informacinio tvarkymo laikotarpis.

1872 m. pasirodė N. Gorbačevskio sudarytas senųjų aktų archyvo bylų inventorinis apyrašas, pavadintas Katalogu. Kauno pilies teismas, kaip ir kitos LDK įstaigos, N. Gorbačevskio kataloge sudarė atskirą bylų grupę, turinčią 80 vienetų.⁹ Pagal dokumentų pobūdį jos buvo suskirstytos į aktų knygas ir einamųjų reikalų protokolus. Ankstyviausias dokumentas siekė 1659 m., vėlyviausias – 1809 m. Kiekviena byla gavo inventorinį numerį, išskyrus Gor. Nr. 13710, 13719, 13722 ir 13723, kur po vienu numeriu buvo įskaičiuotos dvi bylos. Vėliau šioms byloms buvo suteikti raidiniai numeriai: Gor. Nr. 13710a, 13719a, 13722a ir 13723a. Kataloge taip pat buvo apibrėžtos kiekvienos bylos chronologinės ribos, nurodytas lapų kiekis. N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogas, nepaisant jo trūkumų ir neišbaigtumo, plačiai įėjo į mokslinę apyvartą, juo naudojamosi iki šių dienų.

1883 m. Kauno jungtiniame įvairių valstybinių institucijų archyve atsitiktinai buvo aptikta 161 teismų aktų knyga, tame tarpe ir 25 Kauno pilies teismo knygos. Jos įėjo į papildomą rankraštinių N. Gorbačevskio katalogą.¹⁰

XX a. vykę pasauliniai karai, įvairios okupacijos, ekonominė suirutė skaudžiai atsiliepė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui. Jis ne vieną kartą buvo išvežamas į užsienį. Evakuacijų

⁸ Mienicki R. *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923, P.48.

⁹ Горбачевский Н. *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской* – Вильна; 1872, P.487-489.

¹⁰ Mienicki R. *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923, P.54.

metu nemažai bylų dingo arba atsidūrė kitų šalių archyvuose. Po karo Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo bylos perėjo LTSR centrinio valstybinio archyvo žinion. 1946 m. siekiant įvesti tikslią Lietuvos archyvuose saugomų fondų apskaitą ir kontrolę, buvo gautas TSRS vidaus reikalų ministerijos potvarkis, nurodantis LTSR archyvo valdybai užregistruoti visus tuo metu buvusius archyvų fondus, suteikiant jiems numerius. Vykdamas šį potvarkį 1949-1951 m. laikotarpyje Kauno pilies teismo fondui buvo suteiktas Nr. 163 (SA) ir Kauno žemės teismo fondui Nr. 162 (SA).

1957 m. sausio 1 d. buvo įsteigtas LTSR centrinis valstybinis istorijos archyvas, kuriam iš centrinio archyvo buvo perduoti Senųjų aktų, tame tarpe ir Kauno pilies ir žemės teismų, fondai.

1976-1978 m., 1980 m. Lietuvos centriniam valstybiniam istorijos archyve buvo atliktas Kauno pilies teismo fondo Nr. 163 (SA) bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimas ir paieška. Patikrinimas parodė, kad pagal N. Gorbačevskio katalogą Nr. 13679-13754 faktiškai yra 78, apyraše Nr. 2 – 13, apyraše Nr. 3 - 25 bylos. Išaiškėjo, kad pagal N. Gorbačevskio katalogą trūksta 2 bylų. Tai bylos Gor. Nr. 13724 ir 13749. Jos buvo išbrauktos iš archyvo apskaitos, kaip nerastos paieškos metu (1985-01-18 nurašymo aktas Nr.1).

2007 m. Kauno pilies teismo fondo Nr. 163 (SA) apyrašas Nr. 3 buvo panaikintas. Jo bylos įrašytos į apyrašą Nr. 1. Fonde Nr. 163 (SA) yra du apyrašai. Apyraše Nr. 1 yra 103, apyraše Nr. 2 – 13 apskaitos vienetų.

Kauno pilies teismo fondas Nr. 163 (SA) ateityje bus toliau tyrinėjamas ir tobulinamas, sudarant smulkias vietovardžių, asmenvardžių ir temines-dalykines rodykles.

Iš viso Kauno pilies teismo fonde Nr. 163 (SA) yra 116 apskaitos vienetų, kurių chronologinės ribos 1608-1895 m.

Pilies teismo tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygu; tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų protokolų apyrašas Nr. 1.

Naujos Senųjų aktų tvarkymo ir tobulinimo tendencijos, N. Gorbačevskio kataloge esančios klaidos ir trūkumai sistematizacijos ir fondavimo atžvilgiu, privertė vėl imtis naujo senų dokumentų tyrinėjimo ir tvarkymo. Pirmas etapas – tai LDK įstaigų fondų atskirų apyrašų kūrimas. Sudarant Kauno pilies teismo fondo Nr. 163 (SA) apyrašą Nr. 1 buvo atlikti darbai:

- 1) bylų kiekio, fizinės būklės patikrinimas ir apskaitos duomenų patikslinimas;
- 2) fondavimas;
- 3) dokumentų tikslių chronologinių ribų nustatymas;
- 4) bylų antraščių lietuvių-rusų kalbomis sudarymas;
- 5) naujas bylų numeravimas.

Atlikus Kauno pilies teismo bylų inventorizaciją nustatyta, kad apyraše Nr. 1 įrašyti 78 apskaitos vienetai. Kiekviena byla naujai sudarytame apyraše gavo naują inventorinį numerį, tačiau šalia paliktas ir senas N. Gorbačevskio katalogo numeris.

Kauno žemės pilies teismo fondo Nr. 163 apyrašo Nr. 1 knygas sąlyginai galima suskirstyti pagal dokumentų pobūdį: tai tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygos; tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų, dekretų ir tardymų protokolai. Dokumentų chronologinės ribos 1659-1809 m.

Tvirtinamųjų aktų knygas sudaro įvairaus tipo nuosavybės aktai: testamentai, pirkimo-pardavimo arba keitimo sutartys; dovanojimo raštai, paskolos ir kt. Didelę vertę turi išlikę testamentai, kurie atskleidžia bajorų socialinio-ekonominio išsivystymo ir teisinės kultūros lygį.

Tvarkant fondo Nr. 163 (SA) apyrašą Nr. 1 nefondinių bylų jame nerasta. Beveik visi XVIII a. dokumentai parašyti lenkų kalba. Taip pat yra pavienių aktų parašytų lotynų ir senąja gudų kalba. Tvarkant pirmą apyrašą sudarytos naujos bylų antraštės lietuvių-rusų kalbomis, taip pat tiksliau nustatytos jų chronologinės ribos ir lapų kiekis.

2000 m. spalio 27 d. buvo priimtas archyvo metodinės komisijos nutarimas, numatantis Senųjų aktų fondų trečių apyrašų panaikinimą. Apyraše Nr. 3 buvo įrašyti 25 apskaitos vienetai. Tai bylos iš papildomo rankraštinio N. Gorbačevskio katalogo: XVIII a. dekretų knygos, tvirtinamųjų aktų ir dekretų protokolai. Ypatingai svarbi yra byla Gor. Nr. 18660. Ji sudaryta XVIII a. pab., ir joje lenkų kalba surašyti XVIII a. Kauno pilies teismo aktų knygų vidaus apyrašai.

Nefondinių bylų fondo Nr. 163 (SA) apyraše Nr. 3 nerasta. Laikantis priimtos nuostatos dėl Senųjų aktų fondų trečių apyrašų laipsniško likvidavimo Kauno pilies teismo fondo Nr. 163 (SA) apyrašas Nr. 3 buvo panaikintas, o jam priklausantys 25 apskaitos vienetai įrašyti į Kauno pilies teismo fondo Nr. 163 (SA) apyrašą Nr. 1.

Iš viso fondo Nr. 163 (SA) pilies teismo knygų apyraše Nr. 1 įrašyti 103 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1659-1809 m.

Senųjų aktų skyriaus
vyriausiasis paleografas

Aleksandr Baniusevič

ŠALTINIAI

1. *Lietuvos centrinio valstybinio istorijos archyvo fondų žinynas* / red. D. Butėnas – Vilnius, 1990, P. 18 – 32.
2. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas. Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija*/ sud. A. Baliulis ir E. Meilus – Vilnius, 2001.
3. Горбачевский Н. *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской* – Вильна, 1872. P. 487-489.
4. Лаппо И. *Литовский Статут 1588 года* – Kaunas, 1938, T.2.
5. Рубинштейн С. *Хронологический указатель указов и правительственных распоряжений по губерниям Западной России, Белоруссии и Малороссии за 240 лет, с 1652 по 1892 гг.*- Вильна, 1894.

LITERATŪRA

6. Avižonis K. *Teisė ir teismai* // Rinktiniai raštai – Vilnius, 1994. T. 4.
7. Butėnas D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII-XVIIIa.* – Vilnius, 1997.
8. Mienicki R. *Archiwum akt dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923.
9. Kviklys B. *Mūsų Lietuva. Krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai* – Vilnius, 1991. T.2. P.250-256.
10. Vilimas D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564-1588)* – Vilnius, 2005.
11. Vilimas D. *Dėl pirmojo LDK pareigūnų sąrašo* // *Lietuvos istorijos metraštis. 2000 metai*, Vilnius, 2001, P.55-72.
12. Гуковский К.П. *Краткий исторический очерк Ковенской губернии* – Ковна, 1889.

ŽODYNAI

13. *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio padalijimo žinynas* – V; 1976, D.2
14. *Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* – Warszawa, 1883, T. IV. P.522-533.
15. Горбачевский Н. *Словарь древнего актового языка Северозападного края и Царства Польского* – Вильна, 1874.
16. *Ручной словарь или краткое содержание Польских и Литовских законов* – Санкт-Петербург, 1810.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ИСТОРИЧЕСКИЙ АРХИВ ЛИТВЫ
ФОНДОВАЯ СПРАВКА КОВЕНСКОГО ГРОДСКОГО СУДА
2007-04-12
Вильнюс

I. ИНФОРМАЦИЯ О ФОНДООБРАЗОВАТЕЛЕ

Гродские суды в Великом Княжестве Литовском (далее ВКЛ) появились после судебно-административной реформы, проведенной в 1564-1566 гг. Решения Бельского сейма с 1564 г. и Литовский Статут 1566 г. создали основу нового административно-территориального деления ВКЛ согласно которому Ковенский повет вошел в состав Трокского воеводства. В Трокское воеводство также вошли Гродненский, Упитский и Трокский поветы. Литовский Статут 1566 г. точно разделил компетенцию поветовых гродского, земского и подкоморского судов и юридически обосновал судебную реформу.

Гродский суд был низшей инстанцией, рассматривавшей уголовные дела шляхты. Он решал дела о набегах на дворянские имения, изнасилованиях, грабежах, кражах, разорении костельного имущества, подделке документов, колдовстве, убийстве или ранении шляхтича и пр. тяжкие криминальные преступления. Дела беглых крестьян и слуг по усмотрению их владельца мог решать как гродский, так и земский суды.

Юрисдикции гродского суда принадлежала вся поветовая шляхта. В начале каждого месяца в поветовом центре проходили судебные сессии, которые на старобелорусском языке назывались „*рочки*“ или на латинском языке „*kadencia*“. Сессии начинались в первых числах месяца и длились две недели. Гродский суд был единственной институцией в повете, должностные лица которого не выбирались, а назначались. Им руководил назначаемый королем поветовый староста, а в воеводстве – воевода. Воеводы и судебные старосты часто бывали заняты другими важными государственными делами, поэтому из-за нехватки времени не могли участвовать в заседаниях суда. В этих случаях закон их обязывал назначать должностных лиц гродского суда: подстаростия, судью и писаря. Основными требованиями для кандидатов в судьи было их дворянское сословие, хорошая репутация, знание права и старобелорусского языка, употреблявшегося в тогдашнем делопроизводстве.

Гродский суд был коллегиальным органом. Дела рассматривали и решения по ним принимали втроем: староста или его заместитель подстаростий, гродский судья и писарь. В случае болезни или отсутствия по уважительным причинам одного из них, сессия отзывалась. Судья, три раза неучаствовавший в заседаниях суда, терял свою должность. Все действия должностных лиц гродского суда могли быть обжалованы в земском суде. Писарь

ведал гродскими книгами, в которые вписывал разные юридические акты. Также в эти книги вписывались и документы государственного значения (инструкции послам на сейм, решения сеймиков, королевские универсалы, привилегии и пр.). Записи, внесённые в гродские книги, имели силу актов, подтвержденных нотариусом. Судьям в их деятельности помогал возный. Он вручал вызовы в суд, проводил осмотр места преступления, официально подтверждал обстоятельства дела, участвовал в судебных заседаниях и др. За насилие против возного законом были предусмотрены строгие наказания.

Деятельность и функции гродского суда подробно регламентировал Литовский Статут. За свою работу судьи и другие должностные лица постоянного жалования не получали. Им платили по расценкам установленным в Статуте: от каждого решенного дела, от каждого вписанного документа и выданной выписи. Гродский суд был низшей инстанцией, решения которого каждый мог обжаловать в Главном Литовском трибунале или королевском суде. Приговоры суда того времени часто бывали очень строгими: смертная казнь, заключение, ссылка (баниция), телесные наказания, большие денежные штрафы. Гродский суд имел свою тюрьму и палача. В XVI-XVII вв. в судебном делопроизводстве употреблялся древнерусский или старобелорусский язык, в литовской научной литературе ещё называемый славянским канцелярским языком ВКЛ. В 1697 г. в судах узаконен польский язык.

В 1792 г. гродские суды были упразднены, а их функции переданы землянским судам. Согласно царским указам с 30 октября 1794 г. и 6 февраля 1797 г. гродские суды опять восстановлены и узаконены. В Литве они действовали до 1831 г.

В исторических источниках конкретных данных об учреждении и деятельности Ковенского гродского суда найдено очень мало. Недостатком источников можно объяснить тот факт, что и в литовской и в зарубежной историографии эта тема почти неисследована.

В проекте установления границ поветов ВКЛ с 1565-1566 гг. было предусмотрено: “Ковно замок; там тые книги головные мають лежати”. Это положение касалось как гродского, так и земского судов. Главным местом для проведения заседаний и хранения книг Ковенского гродского суда стал ковенский замок. Замок был выбран потому, что он принадлежал юрисдикции великого князя ВКЛ, а в то время почти всё Ковно находилось в юрисдикции городского магистрата. Для работы гродского суда была приспособлена одна из четырёх башен ковенского замка.

В 1655 г. замок был разрушен занявшими Ковно русскими войсками. Позднее он частично восстановлен, в нём снова заседал гродский суд. В начале XVIII в. ковенский замок опять сильно пострадал от нашествий шведских и русских войск. Он стал не пригоден для

деятельности гродского суда и хранения его книг. Для его нужд были арендованы помещения в г. Ковно.

В 1831 г. царская власть упразднила Ковенский гродский и земский суды. Их дела перешли в ведение Ковенского уездного суда

II. СОЗДАНИЕ ФОНДА И ЕГО СТРУКТУРА

Сведения о фонде

В 1852 г. царским указом был учрежден Виленский центральный архив древних актов, директором которого назначен Никита Горбачевский. В нём должны были быть собраны все документы учреждений ВКЛ, составленные до 1799 г. В течении нескольких лет Ковенский уездный суд передал Виленскому центральному архиву древних актов 171 дело. С этого времени началась активная научно-техническая обработка документов и создание информационного аппарата.

В 1872 г. Н. Горбачевским была издана опись-каталог дел, находящихся в Виленском центральном архиве древних актов. Ковенский гродский суд, как и другие учреждения ВКЛ, в каталоге проходил как отдельная группа дел, имевший 80 единиц. По виду документов они были распределены на актовые книги и поточные протоколы. Самым древним являлася документ с 1659 г., самым поздним с 1809 г. Каждое дело получило инвентарный номер, кроме шифров Гор. № 13710, 13719, 13722 и 13723, где под одним номером шли двое дел. Позднее этим делам были присвоены литерные номера: Гор.№ 13710а, 13719а, 13722а и 13723а. В каталоге также были указаны хронологические рамки документов и количество листов. Каталог Н. Горбачевского, несмотря на его недостатки, широко вошел в научный оборот.

В 1883 г. в Ковенском объединенном архиве государственных учреждений случайно было обнаружено 161 судебная книга, в числе которых 25 принадлежали Ковенскому гродскому суду. Они вошли в дополнительный рукописный каталог Н. Горбачевского.

В XX в. прошедшие мировые войны, оккупации, экономическая разруха болезненно отозвались на судьбе Виленского центрального архива древних актов. Он несколько раз был вывезен за границу. Во время эвакуаций немало дел потерялось или оказалось в архивах соседних государств.

После войны дела Виленского центрального архива древних актов перешли в ведение центрального государственного архива Лит.ССР. В 1946 г. Архивное управление Лит.ССР получило указание Главного Архивного управления при МВД СССР о взятии всех архивных

фондов на учёт и присвоении им номеров. Выполняя это указание в 1949-1951 гг. фонду „Ковенский гродский суд“ был присвоен № 163, а фонду „Ковенский земский суд“ № 162.

1 января 1957 г. был учрежден центральный государственный исторический архив Лит.ССР, в который из центрального государственного архива были переданы Древние акты, в том числе и фонды „Ковенский земский суд“ и „Ковенский гродский суд“.

В 1976-1978, и 1980 гг. в центральном государственном историческом архиве Литвы была проведена проверка наличия и состояния дел фонда № 163 „Ковенский гродский суд“. В результате проверки установлено, что по каталогу Н. Горбачевского оказалось в наличии 78, по описи № 2 – 13, по описи № 3 – 25 дел. Выяснилось, что по каталогу Н. Горбачевского отсутствуют 2 дела. Это дела Гор № 13724, 13749. Розыск этих двух отсутствующих дел не дал положительных результатов, потому они были сняты с учёта архива (акт № 1 от 1985-01-18).

В 2007 г. при усовершенствовании фонда № 163 „Ковенский гродский суд“ опись № 3 была ликвидирована, а её дела присоединены к описи № 1. Фонд № 163 имеет две описи. По описи № 1 имеется в наличии 103, а по описи № 2 – 13 единиц хранения.

В будущем будет проводиться работа по дальнейшему усовершенствованию фонда № 163 „Ковенский гродский суд“, которое предусматривает создание подробных географического, именного и тематическо-предметного указателей.

Итого в фонде № 163 „Ковенский гродский суд“ имеется 116 единиц хранения, хронологические рамки которых 1608-1895 гг.

Первая опись фонда № 163 „Ковенский гродский суд“

Новые тенденции научной обработки документов, незавершенность и недостатки каталога Н. Горбачевского с точки зрения фондирования и систематизации явились стимулом для новых исследований и усовершенствования древних актов. Первым этапом этой работы было создание отдельных описей к фондам учреждений ВКЛ.

При составлении описи № 1 фонда № 163 „Ковенский гродский суд“ проведены следующие работы:

1. проверка наличия и физического состояния дел, ведение точного фактического учёта древних актов;
2. фондирование;
3. уточнение хронологических рамок документов;
4. составление заголовков дел на литовском и русском языках;
5. перешифровка дел.

В результате проверки установлено, что в описи № 1 фонда № 163 „Ковенский гродский суд“ имеется в наличии 78 единицы хранения. Все дела в новосоставленной описи получили новые инвентарные номера. Рядом оставлены и старые шифры каталога Н. Горбачевского потому, что они широко вошли в научный оборот.

Дела описи № 1 фонда № 163 по виду документов условно можно разделить: на акты крепостные, поточные и декретовые книги; на поточные и декретовые протоколы. Крайние даты документов 1659-1809 гг.

В акты крепостные книги вносились разного типа документы: завещания, акты купли-продажи, долговые обязательства, дарственные записи и пр. Особенно большую ценность представляют многочисленные завещания. Они показывают социально-экономическое развитие литовских дворян и уровень их правовой культуры.

При проверке дел описи № 1 фонда № 163 нефондовых дел в ней обнаружено. Почти все документы с XVIII в. написаны на польском языке. Намного реже встречаются акты написанные на латинском и старобелорусском языках. При создании описи № 1 фонда № 163 составлены также новые заголовки дел на литовском и русском языках, точнее указаны хронологические рамки документов и количество листов.

27 октября 2000 г. было принято решение архивной методической комиссии о ликвидации третьих описей фондов Древних актов. Поэтому, при составлении описи № 1 фонда № 163 было обязательно описание дел, принадлежавших описи № 3. По описи № 3 учтены 25 единиц хранения. Она состоит из дел дополнительного рукописного каталога Н. Горбачевского. По виду документов - это декретовые книги с XVIII в.; акты крепостные и декретовые протоколы. Особенную ценность представляет дело Гор. № 18660. Оно представляет собой в конце XVIII в. на польском языке составленные внутренние описи документов актов крепостных книг Ковенского гродского суда за XVIII в.

При проверке дел описи № 3 фонда № 163 нефондовых дел в ней обнаружено. Опись № 3 фонда № 163 ликвидирована, а её 25 единиц хранения присоединены к описи № 1. В итоге изменились учётные данные описи № 1 фонда № 163.

Всего в описи № 1 фонда № 163 „Ковенский гродский суд“ имеется 103 единицы хранения, хронологические рамки которых 1659-1809 гг.

Отдел Древних актов

Старший палеограф

Александр Банюсевич